

Meditsiinidoktor Elias Lönnrot

Maie Toomsalu – TÜ farmakoloogia instituut

vaesus, profülaktika, hügieen, rahvaharidus, rahvaluule

Soome eepose “Kalevala” koostaja Elias Lönnrot sündis 9. aprillil 1802. a Paikari kihelkonna rätsepa pojana. Raskustega võideldes õnnestus tal jõuda gümnaasiumi lõputunnistuseni. Kõrghariduse omandamist alustas ta 1822. a Turu Akadeemias, doktorikraadini jõudis 1832. a Helsingis. Töötades provintsiarstina Kajaanis, pööras ta suurt tähelepanu vaksineerimisele. Oma arstlikus tegevuses oli ta oli eelkõige hügieenik ja profülaktik, temas oli vähe usku tolleaegsetesse ravimitesse.

Rahvaluule kogumise matku alustas Lönnrot 1828. a. Kokku sooritas ta 11 kogumismatka ja viimase neist Eestisse. 1835.–1836. a valmis Lönnroti peateos “Kalevala”. Aastatel 1854–1862 oli E. Lönnrot Helsingi Ülikooli soome keele ja kirjanduse professor. Oma suurimaks ülesandeks pidas ta soome keele kultuur-keeleks muutmist. Lönnrot suri 19. märtsil 1884. a Sannatis.

Lihtsa pere poja eluraskused

Elias Lönnrot – Soome rahvuseepose “Kalevala” koostaja – sündis Sannatis Valkjärve kaldal 9. aprillil 1802 kihelkonna rätsepa Fredrik Johannes Lönnroti ja Ulrika Wahlbergi seitsmelapselise pere neljanda lapsena. Leivaga oli selles majas ikka kitsas, sest pisikesed põllulapid, üks lehm ja rätsepateenistus ei toinud peret ära. Varakult tuli lastel harjuda puukooreleivaga ja nii mõnigi kord tuli minna kerjama. Isa oli järsu loomuga ja kippus vahetevahel ka jooma. On arvatud, et just kodune sünge olukord lapsepõlves on olnud määrava tähtsusega Lönnroti selgeima iseloomujoone – tüli ja riiu põlguse – kujunemises.

Elias Lönnroti vanim vend Henrik Johan võttis isa järel üle nii rätsepaameti kui ka koha ja temast sai suguvõsa parim rätsep. Ta oli kirjaoskaja ja valdas rootsi keelt – need olid tol ajal Soome aladel kaks väga haruldast oskust. Ta õpetas ka Eliase lugema ja kirjutama ning viis ta 1814. a isiklikult Tammisaari pedagoogiumi. Tähed oli Elias küll juba viieaastaselt selgeks saanud ja naabrinaine oli oma lapsi äratanud lausega: “Lapsed, tulge üles, Lönnroti Elias istub juba puu otsas lugemas” (1). Eliasest sai kooli parim õpilane. Pärast ligi kolmesemestrilist õppetööd tuli rahapuudusel kool katki jätta. Jätkata sai Elias alles 1816. a, kui vend viis ta Turu katedraalkooli (2).

Sisseastumiseksamili oli ta hädas rootsi keelega, sest Tammisaaris õpitu oli juba meelest läinud. Raskele algusele vaatamata kujunes Eliasest peagi taas klassi parim õpilane. Eriti paistis ta silma ladina keeles. Ta sai kaaslastega suurepäraselt läbi ja aitas neid sõbralikult ülesannete lahendamisel. Ka Turus õppimise ajal pigistas vaesus ja ta pidi võtma endale vahtmeistri koha ühes üliõpilasseltsis. 1818. a kadusid aga kõik teenimisvõimalused ning jälle tulid raamatud-vihikud vahetada käärde ja nõela vastu. Rätsepatöö kõrvalt sai ta vabadel tundidel lugeda kundedel leiduvaid väheseid raamatuid. Oma rahuliku ja sõbraliku iseloomu tõttu leidis Lönnrot endale sõpru kõikjal, kuhu ta läks. Nii sõbrunes ta kapellaanadjunkt J. Lönnqvistiga, kes õpetas talle matemaatikat ja soovitas tal vana üliõpilaskombe kohaselt rännata kihelkonnas ringi ning koguda raha õpingute jätkamiseks. Lönnrot järgis soovitusi ja tal õnnestuski leida vahendeid õpingute jätkamiseks (1, 2).

J. Lönnqvist ise oli käinud Porvoo gümnaasiumis ja ta soovitas seda ka Lönnrotile ning viis ta hobusega isegi kohale. Lönnrot pidi juurde õppima Eukleidese geomeetria I osa ja 20. märtsil 1820 kirjutati E. Lönnrot Porvoo gümnaasiumi matriklisse, kuid taas tuli jätta õpingutesse vahe. Lönnroti hea ladina keele oskus tõi talle pakkumise

apteegiõpilase kohale apteeker L. J. Bjuggi juures Hämeenlinnas. Apteegis töötas ta veidi üle 2 aasta. Seal oli ta vaba toidumuredest, tal oli apteegimajas oma tuba ja võimalus rahuldada oma teadmishimu. Õõsiti ja vabal ajal õppis ta ladina ja kreeka keelt, algebrat ja taimeteadust, õppis koguni Sjögreni paksu ladina-rootsi sõnaraamatu pähe. Ta õppis kaasa Hämeenlinna koolipoistega ning valmistas Dahli kreeka keele õpikule tõlke, mida õpilased hulk aastaid kasutasid (2). Ka Hämeenlinnas leidis Lõnnrot isalikke sõpru ja abistajaid. Üks neist oli provintsiarst E. J. Sabelli, kellele maalt tulnud apteegiõpilase ladina keele oskus sügavat muljet avaldas, ja teine oli rektor Henrik Långström. Långstromi peeti tollal Soome üheks paremaks pedagoogiks. E. Lõnnrot sai temalt eraviisilist õpetust ja ka lõputunnistuse, kuigi ta polnud käinud sealses koolis. Nüüd oli tee ülikooli lahti.

Ülikoolis

10. oktoobril 1822 sai E. Lõnnrotist Turu Akadeemia üliõpilane (2). (Turu Akadeemia asutas 1640. a kuninganna Kristiina valitsuse ajal Soome kindral-kuberner krahv Brahe.) E. Lõnnroti ei huvitanud tol ajal populaarne üliõpilaste kõrtsielu, tema tahtis õppida. Kuna ta vajas tingimata stipendiumi, tuli ära õppida ka vene keel, mis kuulus stipendiaadieksami tingimuste hulka. Raudse tahtmise ja keelevaistuga jõudis ta juba esimese semestri lõpuks nii kaugele, et vene keel ei valmistanud talle raskusi. Kuid Lõnnrot vajab ka lisateenistust. Ta pöördus oma maakondliku koondise inspektori, kirurgiaproffessor J. A. Törngreni poole, kes soovitas E. Lõnnroti 1823. a suvel koduõpetajaks Turu lähedale maale ning järgmisel aastal võttis koduõpetajaks oma perekonda. Neli suve veetis Lõnnrot Laukkos Törngrenide mõisas, mis oli kuulus oma külalislahkuse poolest. Sinna kogunes meelsasti sealne õpetatud maailm ja Lõnnrot puutus kokku I. Hwasseri, I. Ilmoni ja F. J. Rabbega, kellest said Lõnnroti suurimad sõbrad. Suvevaheajad Laukkos mõjutasid Lõnnroti vaimset arengut. Just muinasjuttude ja rahvalaulude poolest rikkas Laukkos pani Lõnnrot R. v. Beckeri mõjutusel kirja oma esimesed rahvalaulud. Seal liikunud arstide seltskond suunas

teda arstiteaduse õppimisele, nagu oli soovitanud ka dr Sabelli.

1827. a oli Lõnnrotil valmis esimene akadeemiline uurimus ja 14. veebruaril oli Beckeri eesistumisel avalikul kaitsmisel Lõnnroti magistritöö I osa "De Väinämöine, priscorum fenorum numine" ("Väinämöisestä, muinassoomlaste jumalast"), mida võib pidada "Kalevala" algeks. Sellele pidi järgnema ka teine osa, kuid see hävis Turu tulekahjus septembris 1827. a. 11. mail 1827 sooritas Lõnnrot avaliku filosoofiakandidaadi eksami, kuid vaesuse tõttu ei võtnud osa samal kevadel toimunud kulukast magistrikslõõmisest (2). Turu suur tulekahju ja ülikooli siirdumine Helsingisse katkestasid Lõnnroti õpingud. 1827/1828. õa-l ei peetud Turus mingeid loenguid ning Lõnnrot veetis sügise ja talve Törngrenide juures. Aprillis 1828 asus ta neljakuusele matkale rahvaluulet koguma ja keelemurretega tutvuma. Sellelt matkalt saadud materjal ilmus peagi trükis pealkirja all "Kannel ehk Soome rahva nii vanu kui uuemaid runosid ja laule". Raamatu esimene vihik ilmus juba suvel 1829.

1828. a hilissügisel siirdus Lõnnrot Helsingisse õpinguid jätkama, kuid sealne meditsiiniõpetus oli tollal kaunis puudulik, puudusid traditsioonid. Kliiniline instituut ja ülikoolihoone valmisid alles 1832. a sügisel. Et saada praktilist oskust tulevaseks elukutseks, harjutasid noored arstid oma õpetajate erapraksistes, jõukamad sõitsid Stockholmi. Arstiteaduskonnas domineeris natuurfilosoofiline suund, mida juhatasid I. Hwasser ja I. Ilmoni. 1831. a juunis läks Lõnnrot jälle rahvaluulet koguma. Üsna varsti jäi ta palavikku, kuid lõpuks oli siiski jõudnud õnnelikult Kajaanisse. Sealne provintsiarst S. Roos võttis ta endale appi laiaulatuslikule vaktsineerimisele rõugete vastu. Augustis, kui ta oli just valmis oma matka praegusesse Vene-Karjalasse jätkama, saabus kiri tervishoiuvalitsuselt, mis kutsus teda tagasi koolera vastu võitlema. Koolera oli enne 19. sajandit Euroopas tundmatu haigus, mida peeti Indiasse kuuluvaks. Seda suurem oli kõigi üllatus, kui see 1830ndail Soome levis. Helsingis tuvastati koolerahaige 21. augustil 1831 ja kõiki

valdas pöörane hirm (1). Päev hiljem jõudis Lönnrot Helsingisse ja ta määrati kohe arstiks Hietalahti laatsaretti, kus oli tol hetkel 40 voodit. Ka Lönnrot ise nakatus koolerasse. Oma tegevuse eest 1831. a kooleraepideemia ajal sai Lönnrot keisrilt mälestuseks briljantsõrmuse.

Jõulud veetis Lönnrot Sammatis, kuid seejärel jätkas oma õpinguid 1832. a kevadsemestril ja lootis maikuus juba ka doktoritöö kaitsta. Ta sooritas kiirelt tentamenid ja 4. mail ka juba litsentsiaadieksami. Ainetele doktoritöö jaoks polnud tal otsima vaja hakata, sest tema kogudesse oli kuhjunud rohkesti materjali, mis valgustas soome rahva kujutlustemaailma. Meditsiiniliste oskuste osa kasutas ta oma doktoritöö ühes osas. 15. juunil 1832 esitas Lönnrot oma töö "Om Finnarnes magiska medicin" ("Soomlaste maagilisest meditsiinist") Törngreni presiidiumile. Viis päeva hiljem toimus ka doktoripromotsioon Helsingis. Tee arsteaduse ja kirurgia-doktori kraadini oli ühtekokku kestnud 10 aastat, nõudnud palju vaeva ja visadust.

Töö arstina

Provintsiarstikohta Karjalas, kuhu Lönnrot kandideeris, ta küll ei saanud, kuid septembris 1832 määrati ta ekstraarstina abiliseks provintsiarst H. Cargerile Oulus, kus möllas tüüfus ja kõhutõbi. Ülemus suri ja nii oli E. Lönnrot ainsa arstina määratu suurel maa-alal, kus läbipääsmatud teed raskendasid liikumist, ja nii jäi seegi abi, mida ta suutis anda, sageli hiljaks.

28. detsembril 1832 määrati Lönnrot provintsiarstiks Kajaanisse, mis oli tol ajal mahajäetud maailmanurk, kuid kandis siiski linna nime. Elanikke oli seal natuke alla 400 ja nende peamiseks tegevusalaks oli kalastamine. Põlluharimist raskendasid sagedased hallad ja saak oli ebakindel. Igas majas peeti lehma, lambaid ja sigu, kes liikusid kõikjal vabalt. Rootsi ajal peeti Kajaanit Rootsi Siberiks, kuhu saadeti kõik mässajad ja poliitiliselt ebasoovitavad isikud asumisele. Linna kauge asend, selle kodanike madal vaimne tase, suur joomarlus ja sõpradest kaugelolek tegid Kajaani Lönnrotile ebameeldivaks. Et mitte tõmmata endale seda piinlikku tähelepanu,

mida tekitas tollal mees, kes ei pruukinud alkoholi, võttis Lönnrotki, siiski õige mõõdukalt ja vastumeelselt, osa linnakese paremate inimeste grokiõhtutest. Tema juttu, et grokk pikapeale ja iga päev tarvitatult mõjub halvasti, ei tahtnud keegi uskuda. Et kuidagi moodigi joomahaigusele vastu töötada, asutas Lönnrot karskusseltsi. Olgugi et seltsi tegevuskava oli koostatud liberaalselt ja suunatud peamiselt viina, rummi ja arraki tarvitamise vastu, kiratses seltsi tegevus ning see soikus peagi. Seltsiga liituti sümpaatiast Lönnroti vastu, ja et vältida järske üleminekuid, jättis osa seltsi liikmetest endale õiguse erinimeliste napsude hulgast juua hommikunapsu, isunapsu, kalanapsu ja kaks klaasi grokki igal õhtul (1). On täiesti selge, et mingist karskusest sellistes tingimustes rääkida ei saa, küll aga on tähelepanuväärne see üks astunud esimene samm võitluses joomarluse vastu.

2. jaanuaril 1833. a dr I. F. Elfingile kirjutatud kirjust (1) saab infot nii Lönnroti meeleolu kui ka töötõingimuste kohta: "Küll vaatasin ma koolerale näkku Helsingis ja mujal sügisel 1831, kuid ei kannata see ega mõni muugi taud võrdlust epideemiaga, näljaga ja viletsusega siin. Hakkamata juba uskuma, et olen sündinud õnnetute planeetide seast kõige õnnetuma all, milliseid leidub laialt taevaal, kuna ma kohe praktilise tegevuse algul olen sattunud säärasse neetud olukorda. Siin linnas on mul haiglas ühes ainsas toas 35 haiget lamamas. Nende vahel on raske liikuda, kuna kardan, et astun mõnele peale. Nad lamavad nimelt põrandal õlgasemeil, mingeid voodirideid ei leidu. Sääraseid haiglaid on mul veel kaks tükki Sotkamo kihelkonnas ja pean veel mitu asutama nii linna kui maale. Mõtlen ainult, et Sotkamos uuel aastal juba iga kuues või seitsmes inimene kogu kihelkonna rahvast on surnud..."

Haigestus ka Lönnrot ise, samuti Helsingist appi saadetud dr Hedberg. Lönnroti haigestumine tüüfusesse põhjustas kuulujutte tema surmast. Kui Lönnroti julgusid elusaks pidada vaid veel mõned optimistid, saadeti F. J. Rabbe kohapeale asja selgitama ja vajaduse korral üle võtma Lönnroti ametikohustusi. Helsingis olid Lönnroti vähesed ja vaesed õpingukaaslased korraldanud korjanduse,

et Lönnot saaks mõndagi vaest perekonda aidata. Veel haigusest nõrgana tänab ta dr L. J. Ahlstrubbet annetuse eest ning annab ülevaate haigustest ja viletsusest maakonnas. Kiri avaldati ka Helsingfors Morgonbladis ja see äratas suurt tähelepanu. Aastaruandes mainib ta haiglate, kihelkonnakirurgide ja ämmaemandate puudust. Ta arvab, et vaksineerijad peaks olema haiglate juures ja neist võiks pärast kirurgiaeksami sooritamist saada kihelkonnakirurgid. Ämmaemandate puudusest ülesaamiseks pakub ta välja uudse võimaluse: igal aastal tuleks mõned vangimajja mõistetud naised, kes on üles näidanud moraalset paranemist ja ka muidu näitavad oma kalduvust ämmaemanda ametisse, vabastada neile mõistetud karistusest tingimusega, et nad pärast Helsingis vastava õpetuse saamist töötaksid ämmaemandana kohal, kuhu neid määratakse. Tagasisaadud vabadus aga oleks neile küllaldaseks tasuks. Kajaani ja selle ümbrus ei saanud nende 16 aasta jooksul, mis Lönnot seal töötas, siiski ämmaemandat. Vahest oli selle põhjuseks, et soomekeelset ämmaemandaõpetust hakati andma alles 1859. a.

Kurbusega mainib Lönnot oma aastaruannetes Soome lihtrahva räpasust koduses elus. Ta nendib: "Suurem puhtus oleks minu arvamise järele üksi kasulikum üldisele tervishoiule kui kõik arstimate tagavarad. Ja kuna vesi on puhtuse saavutamiseks parim abinõu, siis on siinkohal on õiged Rousseau' sõnad, et vesi on suurepäraseim medikament" (1). Ta tegi veel mitmeid uuendus- ja parandusettepanekuid kõige suuremate puuduste kõrvaldamiseks oma piirkonnas. Nagu näha, polnud Lönnot terapeut – ta oli hügieenik ja profülaktik. Temas oli vähe usaldust tolle aja ravimitesse, kuigi ta oli hästi kursis oma aja farmatseutiliste saavutustega. Nii märgib ta 1850. a aruandes, et otstarbekohane käitumine epideemia ajal on suurema tähtsusega kui ravimid. Küll oli tal aga usku vesiravisse Kajaani rauda sisaldavatel terviseallikatel. Ja ta määras seda ka oma haigeile. Erilise innuga pühendus ta vaksineerimisele kogu selle aja vältel, mil ta Kajaanis töötas. Vaksineerimine oli raske töö, sest vahemaad olid suured ja asustus hõre. Rahvas polnud üldiselt laste

vaksineerimise vastu. Rõugeid esines sageli Vene poolel, kuid Soome kihelkonnad olid võrdlemisi puhtad. Seda rahvale selgeks tehes oli kerge luua vaksineerimiseks soodsat meeleolu. On teada, et Lönnot võttis vajaduse korral oma vaksineerimispiirkonda ka lähemad Vene alad.

Kirjanduslik tegevus

Lönnoti meditsiinilised kirjatööd olid määratud rahva harimiseks. Tähtsaimaks tuleb pidada väljaannet "Suomalaisen Talonpojan Koti Lääkäri" ("Soome talupoja koduarst") (1839). Teiste meditsiiniliste rahvaraamatute ("Miks sureb nii palju lapsi", "Nõuandeid ja hoiatusi halva taudi vastu") kõrval tuleb kindlasti rõhutada Lönnoti enda asutatud ajakirjas "Mehiläinen" ("Mesilane") tehtud selgitustööd. Lihtsas keeles püüdis ta rahvale selgitada haiguste laadi ja ravimist, toiduainete valmistamist, puhtuse ja värske õhu tähtsust elamuis, alkoholi tarvitamise kahjulikke tagajärgi, puhkuse ja rõõmu vajadust töö järele. 1834. a avaldas ta soomekeelse redigeeritud tõlke G. Schartau tööst "Häid nõuandeid ikaldusaastaiks". E. Lönnot toimetas aastatel 1852–53 ka ajalehte "Oulun Wiikko-Sanomia". E. Lönnot oli 1831. a üks Soome Kirjanduse Seltsi asutajatest ja aastatel 1854–1863 selle esimees.

Aastatel 1828–1841 käis ta 10. rahvaluule kogumismatkal. Enamikule rahvaluule lauljatele pidi ta maksma päevapalka ja vahel isegi viina andma, et laulud ladusamalt kuuldele tuleksid. Kogutud materjali baasil valmisid aastatel 1829–1831 antoloogia "Kantele" ("Kannel"), 1835.–1836. a Lönnoti peateos "Kalevala" (2 osa), 1849 uus "Kalevala", aastatel 1840–1841 antoloogia "Kanteletar taikka Suomen Kansan Vanhoja Lauuja ja Virsiä" ("Kanteletar ehk soome rahva vanu ilmlikke ja vaimulikke laule"), "Suomen kansan sananlaskuja" (1842), "Suomen kansan arvoituksia", "Suomen kansan muinaisia loitsurunoja" (1880) ja suur soomerootsi sõnaraamat "Suomalais-ruotsalainen sanakirja" (1866–1880). E. Lönnot juhtis ka uue lauluraamatu koostamist. Ta kirjutas ka ise laule ja mängis kannelt, ta tõlkis soome keelde laulude

sõnu ja löi kromaatilise kandle. Matkadel kasutas ta aga flööti.

Lönnrot külastab Eestit

1840. a oktoobris valis Soome Kirjanduse Selts oma kirjavahetajaliikmeks ÕESI ühe asutajatest, Tartu Ülikooli anatoomiaprofessor Alexander Huecki, kes oli aastatel 1841–1842 ÕESI president. Oma tänukirjas tegi Hueck seltsidevahelise koostöö arendamiseks hulga ettepanekuid. Rabbe visal eestkostel ja C. D. Haartmanni heatahtlikul suhtumisel vabastati Lönnrot alates 1844. a algusest viieks aastaks arsti ametist palga säilitamisega. 1844. a juunis saabuski Elias Lönnrot Eestisse. See oli Lönnroti 11. uurimisretk. Eesti keelega hakkas E. Lönnrot tegelema 1843. a soome mõistatuste kogumikku trükivalmis seades. Aasta pärast ilmunud esitrükk kannab pealkirja "Suomen kansan arvoituksia", mis sisaldab ka 135 eesti mõistatust. Igale eestikeelsele mõistatusele oli seal lisatud soomekeelne tõlge.

1844. a oli Eesti jaoks ebasoodne aeg. Sage-dased viljalkaldused olid muutnud talupoegade olukorra talumatuks. Ka 1844. a suvi oli külm, sadas palju, teed olid põhjatud ja porised. Vähenõudlikku Lönnroti see ei kohutanud, kuid oma sõbrale F. J. Rabbele Helsingisse on ta kirjutanud: "Siiski tahaksin ma meelsamini tuhandrublase palgaga olla õpetaja Soomes, enne kui siin kümne tuhande rublase palgaga, sest vististi sureksin, enne kui harjuksin ükskõikselt vaatama mõisahärrade poolt rõhutud talurahva olukorda" (3, 4).

Tallinna saabus ta just jaanipäeval 1844. a ratsaurulaeval "Storforsten" (5). Ta veetis 2 päeva Tallinnas ja suundus 26. juunil Kuusallu grammatika- autori E. Ahrensi juurde, sealt läks ta Koeru ning edasi Tartusse, mis oligi tema reisi tegelik sihtkoht (2, 3, 6). Siit lootis ta leida kõige pädevamaid eesti keele tundjaid, kelle abiga ta tahtis omandada mitte ainult praktilise keeleoskuse, vaid ka süveneda eesti keele grammatilisse struktuuri ja keelearengu sisemistesse seaduspärasustesse, et leida need erilised keeleseadused, mille mõjul eesti keel on lahknenu soome keelest. Esiajal peatus ta

kaupmees Horni juures, edaspidi aga ülikooli kunstniku Hageni juures Lille t 11. Lönnroti üllatas pere tagasihoidlik toitumine, samuti see, et külas käidi haruharva ja külaliste vastuvõtuks ei tehtud kunagi suuremaid ettevalmistusi, pakuti vaid teed ja paar võileiba, alkoholi ei tarvitatud (1, 3, 4, 7, 8). Eesti keele tunde hakkas Lönnrotile andma Faehlmann. Lönnrotile meeldis Tartu literaatide vähenõudlik ja töökas eluviis ning F. R. Faehlmanniga kujuneski eriti südamluk vahekord, vaidlusi tekitasid vaid erinevad arvamused soome ja eesti keele ortograafiast (3, 7). 14. augustil 1844 valiti Lönnrot ÕESI auliikmeks ja ta sai loa kopeerida seltsi sõnavarakogud (2, 3, 7). 28. augustil lahkus ta jalgsi Tartust, taskus F. R. Faehlmanni kaasa antud lihtsasisuline soovituskiri (7). Jalgsimatik Lõuna-Eestisse kujunes 46päevaseks. Talle olid abiks, nagu Faehlmanni soovituskirjas oli palutud, pastorid (2, 7, 8, 9). Võrus kohtus E. Lönnrot ka F. R. Kreutzwaldiga, kuid kokkusaamine kujunes vaid paaritunniseks (2, 7, 10). Naasnud Tartusse, asus Lönnrot hoolega sõnavarakogusid kopeerima. Ta lahkus Eestist 9. detsembril, liikudes jalgsi Narvani ja sealt edasi Peterburi, Viiburi, Hamina, Loviisa ja Porvoo kaudu Helsingisse.

Naisevõtt ja professoriaastad

Augustist 1848. a kuni mai lõpuni 1849 töötas Lönnrot Laukkos Kalevala uue väljaande kallal ja 17. aprillil 1849, just Eliase nimepäeval, kirjutas ta teose eessõnale alla, sest töö oli lõpetatud, uus "Kalevala" oli valmis. Tegemist ootasid veel aga uute runode, mõistatuste ja vanasõnade kogud, komparatiivne grammatika, suur soome-rootsi sõnaraamat ning Lönnrot palus puhkeaja pikendamist või teenistusest vabastamist ja pensioni määramist. Seekord oli vastus eitav ja jälle tuli naasta Kajaanisse. Pärast peaaegu 50 aasta pikkust poissmeheelu otsustab Lönnrot 13. juulil 1849 lõpuks siiski abielluda värvimismeistri tütre Maria Piponiusega Oulust. Perre sündisid poeg Elias ja tütreid Maria, Ida, Elina, Tekla. E. Lönnrot kasvas ka orvuks jäänud arstiteaduse professori E. A. Ingmanni tütreid Evat ja Annat.

1850. aasta kujunes aga väga töörohkeks just arstiametis, sest tema piirkonnas esinesid tuulerõuged, närvipalavik, leetrid ja läkaköha. 1850. a asutati Helsingi ülikooli juurde soome keele professor, sõbrad soovitasid kohta Lönnrotile, kuid Lönnrot ise pidas M. A. Castréni sobivamaks. Castrén valiti 1851. a kohale, kuid tuberkuloos viis ta õige varsti manalateele. 7. mail 1852 sai õppetool jälle vabaks ja nüüd avaldati Lönnrotile nii tugevat survet, et ta nõustus. Kevadel 1853 esitles ta oma võimeid uurimusega põhja-šuudi keelest. 1854. a alul lahkus Lönnrot oma perega Kajaanist ja 14. veebruaril 1854 kinnitati ta Helsingi Ülikooli soome keele ja kirjanduse professori kohale. On loomulik, et E. Lönnrot ei unustanud professoriametis ka "Kalevalat". Nädala neljast loengust pühendas ta kaks Kalevala runodele. Oma suurimaks ülesandeks pidas Lönnrot soome keele muutmist kultuurkeeleks. Ta tõlkis soome keelde kreeka heksameetrit, katkeid Uuest Testamendist ja 1734. a seadusi ning palju muud. Ta avaldas tõlgitud ja ümbertõetatut rootslase C. J. Hartmani teose "Handbok i Skandinaviens Flora" "Suomen kasvisto" ("Soome taimestik") nime all 1860. a, pani aluse botaanilisele terminoloogiale, tõi soome keelde d-tähe ja rikastas soome kirjakeelt idamurretega.

1857. a mais sõitis E. Lönnrot oma vanasse tööpiirkonda ja võttis suvekuudeks enda peale provintsiarsti kohustused, sest kohalik arst oli haiges-

tunud ja suri varsti. Ta inspekteeris vaksineerimist ja andis ise ning oma instruktorite kaudu samblaleiva valmistamise õpetust. Ta leidis, et rahvavalgustuse ja kogu rahvamajanduse põhjaliku ümberkujundamise kaudu võidakse näljaaastaid vältida.

1859. a täitis Lönnroti kauane unistus ja ta ostis talu oma kodukohta Sammatisse. 1862. a sai Lönnrot kuuekümnendaastaseks ja palus end professori ametist vabastada, et maaelu vaikuses lõpetada oma tööd. Ta jultustas sageli oma kodukohta kirikus ja andis tasuta arstiabi. Ta asutas sinna raamatukogu ja korraldas rahvakooli tööd. Oma tööpäevi alustas ta mõne koraaliga kandlel.

78 aasta vanuselt lõpetas ta oma suure soome-rootsi sõnaraamatu, mille kallal oli töötanud 17 aastat. 1883. a lõpupoole hakkas Lönnrot kaebama valu kõhus ja tundma üha suurenevat väsimust, ta suutis töötada vaid paar tundi päevas. 19. märtsil 1884 Lönnrot suri. Ta oli andnud tütar Idale korralduse ta vaikselt maha matta ja alles siis Helsingisse teatada, kuid soov vaiksetest matustest ei läinud täide. Sammatisse saabus hulganisti ärasaatjaid ja pärgi ning 3. aprillil 1884. a sängitati ta kõigi auavaldustega maamulda. Lein oli nii Kajaanis, Vene-Karjala suitsuonnides kui ka kõrgete härrade uhketes saalides. Oma testamendis määras Lönnrot suure kapitali perenaistekooli asutamiseks ja ülalpidamiseks, et tütarlapsed õpiksid eeskujulikuks emaks ja perenaiseks. Ka kohaliku valla laenu- raamatukogule määras ta rahasumma.

Kirjandus

1. Qvarnström E. Elias Lönnrot arstina. Eesti Arst 1936; 8:585–614.
2. Kallio OA. Elias Lönnrot Soome rahvuskultuuri rajaja. Tartu: Eesti Kirjanduse Seltsi Kirjastus; 1934.
3. Eisen MJ. Elias Lönnrot Eestis. Eesti Kirjandus 1923;8: 337–46.
4. Niit H. Lisaandmeid Elias Lönnroti Eestis käigu kohta. Keel ja Kirjandus 1986;6:321–9.
5. Revalsche wöchentliche Nachrichten 19. VI 1844.
6. Lepnurm A. Looduse õpperada: Muuksi-Andineeme-Loo. Eesti Loodus 1975;5:287.
7. Niit H. Lisaandmeid Elias Lönnroti Eestis käigu kohta. Keel ja Kirjandus 1986;7:403–11.
8. Suits A. Lönnrot'i ja Faehlmanni kokkupuuteid ja ühiseid harrastusi. Eesti Kirjandus 1921;3:159–66.
9. Kuningas OE. Lönnroti viibimisest Rõuges. Keel ja Kirjandus 1977;4:239–40.
10. Fr. R. Kreutzwald kirjavahetus IV. Tallinn: 1959.

Summary

Medical doctor Elias Lönnrot

Elias Lönnrot was born on 9th April 1802 in a cottager`s house in Paikari, Sammati as a son of a village tailor. Struggling with difficulties he managed to obtain a gymnasium certificate. He started a university course in 1822 at the Turku Academy. Because of economic difficulties, apart from those university studies, Elias Lönnrot had to work as a private teacher in the manor house of the Professor of surgery J. a. Törngren, which was a gathering site for all educated people in the neighbourhood. The doctors belonging to this society influenced Lönnrot to study medicine. There he also wrote down the first folk songs. In 1827 Lönnrot completed his first academic treatise that can be considered the embryo of "Kalevala" – "De Väinämöine priscorum fennorum numine", the second part of which was destroyed in the great fire of Turku. In 1828 Lönnrot started trips to gather folklore. Altogether, he made 11 trips the last of which he made to Estonia and Karelia.

In 1832 E. Lönnrot commenced his degree of medical doctor with the dissertation "About the magical medicine of Finns". In the same year he was appointed to the post of a provincial doctor in the out-of-the-way place Kajaani. He made numerous propositions for elimination of major shortcomings in public health and paid great attention to vaccination. When following his activities, it is evident, had faith in hygiene and prophylaxis rather than in contemporary medicine. Lönnrot`s medical writings

are directed to the dissemination of popular knowledge of medicine. "Suomalaisen Talonpojan Koti Lääkäri" ("The doctor of Finnish peasants") (1839) should be considered the most important among them. In addition to the popular medical books "Why do so many children die?" and "Advice and warnings regarding infectious diseases", one should point out Lönnrot`s educational activity at the journal "Mehiläinen" ("Bee") founded by himself, should be stressed. He tried to explain to people, in simple words, the nature of diseases and their treatment, preparation of food, the importance of cleanness and fresh air in houses, clothing, the adverse consequences of alcohol consumption, and the need for rest and entertainment after work.

In 1835–1836 Lönnrot wrote his main work "Kalevala" (2 parts), in 1849 a new version of "Kalevala", in 1829–1831 the anthology "Kantele", in 1840–1841 the anthology "Kanteletar". In addition to these, several collections and a large Finnish-Swedish dictionary (1866–1880).

In 1854–1862 Lönnrot worked as the professor of the Finnish language at Helsinki University. Of four lectures delivered in a week he devoted two to the verses of "Kalevala". He translated his main work into Swedish. Lönnrot regarded the development of the Finnish language into a language as his main task.

Lönnrot died on 19 March 1884 in Sammati.

maie.toomsalu@ut.ee